

Identiteitsnavigatie in passivistische verzetskranten uit WO I

Kim SCHOOFS¹

Abstract

Identity construction in Belgian, passivist resistance newspapers from World War I is studied in this article, by drawing on *Membership Categorization Analysis*. More specifically, the ever-changing and multifaceted dynamics between the *ingroup* and *outgroup* are scrutinized. The *ingroup* ('us') consisted, at the core, of the passivists within the Flemish Movement, and the *outgroup* ('them') was mostly taken up by the German occupier. However, the analysis proves the intricacy of both groups extended well beyond that. Special attention is directed towards the activists, whom took up a particularly complex place in between both groups. Overall, the analysis, which takes a social-constructionist viewpoint, illustrates identity construction's ephemeral nature.

INLEIDING

Identiteit wordt vaak gelijkgesteld met de verschillende lidmaatschappen van een individu binnen verscheidene sociale groepen of categorieën in de maatschappij. Oorspronkelijk vond dit concept, waarbij identiteit is opgebouwd uit verschillende *category memberships*, zijn oorsprong in *Social Identity Theory* (Tajfel, 1981). Het concept kan specifiekere worden gedefinieerd als een "taalkundige constructie van lidmaatschap in een of meer sociale groepen of categorieën" (Kroskrity, 2000, p. 111). De identificaties die individuen maken met dergelijke sociale groepen zijn vaak erg comparatief van aard. Zo kunnen personen hun *ingroup* vergelijken met andere *outgroups*, om de eigen *ingroup* zo positief mogelijk voor te stellen (Tajfel & Turner, 1979). Het is belangrijk op te merken dat het perspectief van *Social Identity Theory* eerder essentialistisch is, wat betekent dat er wordt van uitgegaan dat een individu wordt bepaald door zijn verbinding met prediscursief bepaalde sociale groepen of categorieën, zoals gender en sociale klasse.

Echter binnen de sociaal-constructionistische stroming, worden dergelijke sociale groepen of categorieën vaak beschouwd als te inflexibel. Het sociaal-

¹ Graag wil ik professor Lut Lams bedanken voor de inzichten die ze met me deelde tijdens mijn masterproefonderzoek, aangezien ze een belangrijke bron van inspiratie zijn geweest bij het schrijven van dit artikel. Daarnaast gaat mijn dankbaarheid ook uit naar mijn huidige promotor, professor Dorien Van De Mierop, voor het waardevolle advies dat ze me regelmatig gaf tijdens het uitvoeren van de analyses.

constructionisme beschouwt identiteiten namelijk als “gefragmenteerd en gebroken” en “constant in een proces van verandering en transformatie” (Hall, 1996, p. 17). In deze studie, neem ik een sociaal-constructionistische opvatting aan en steun ik, methodologisch, op *Membership Categorization Analysis* (Sacks, 1992) om het constant veranderende karakter te analyseren van de verschillende sociale groepen die aan bod komen in passivistische² verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog. Daarnaast gebruik ik wel de concepten *in-* en *outgroup* uit *Social Identity Theory*, en analyseer ik de complexe verhoudingen tussen deze twee groepen in de kranten, zonder ze te beschouwen als entiteiten die prediscursief vastgelegd zijn.

Het onderzoek steunt daarnaast ook op de *Discourse-Historical Approach* binnen de discoursanalyse. Deze aanpak integreert “een grote hoeveelheid beschikbare kennis over de historische bronnen en de achtergrond van de sociale en politieke velden waarbinnen discursieve ‘events’ ingebed zijn” (Wodak, 2001, p. 65). Die historische achtergrond wordt tijdens de analyse verwerkt met behulp van sociale theorieën (Wodak, 2001), in het geval van deze studie de theorieën die reeds werden aangehaald.

Het doel van het artikel is dus na te gaan hoe de identiteit van de verschillende sociale groepen werd geconstrueerd door de schrijvers van de passivistische kranten, en aan te tonen dat dit proces van identiteitsnavigatie zich in een constante staat van verandering bevindt. Het artikel wil een antwoord geven op de vraag: “Welke processen van identiteitsnavigatie ondergaan de sociale groepen die aan bod komen in passivistische verzetskranten en door welke taalkundige elementen worden deze processen teweeg gebracht?” Alvoors tot een diepere bespreking van de gekozen methode, en de eigenlijke analyse over te gaan, wordt eerst de historische context geschetst waarin de kranten ontstonden.

HISTORISCHE ACHTERGROND

Vlaamse Beweging: Activisme en Passivisme

Tijdens de Eerste Wereldoorlog splitste de Vlaamse beweging zich op in een groep passivisten en een groep activisten, die fundamenteel verschillend waren in hun relatie met de Duitse bezetter. De activisten werkten vaak samen met de bezetter, de passivisten daarentegen “bleven hun vaderlandse trouw onderstrepen” (De Schaepdrijver, 1997, p. 156). Vaak wordt aangenomen dat

² De ‘passivisten’ vormden tijdens de Eerste Wereldoorlog een patriottische subgroep van de Vlaamse Beweging. Ze stonden lijnrecht tegenover de ‘activisten’, een collaborerende subgroep van de Vlaamse Beweging. Beide groepen zullen verderop in het artikel diepgaander worden besproken.

het activisme ontstond uit de Vlaams Beweging onder invloed van de Duitse *Flamenpolitik*, hoewel daarover discussie bestaat:

Het activisme was van stonden aan en is ook tot het eind toe niets anders gebleven als een onderdeel van de traditionele Vlaamse Beweging ... Dit was geen beweging die door de Duitsers in het leven werd geroepen,' aldus de historicus Hendrik Elias. 'Het activisme is een vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging ingeënt,' volgens de tegenspeler Frans van Cauwelaert. (Wils, 1974, n.p.)

Dat de Duitse bezetter een grote invloed probeerde uit te oefenen op België, en dan voornamelijk op Vlaanderen, kan niet worden ontkend. Drie weken na het begin van de oorlog en één dag na de inval in Brussel, op 21 augustus 1914, "besprak kanselier von Bethmann-Hollweg op het hoofdkwartier in Koblenz de aansluiting bij het Duitse rijk van België, Holland en Polen als vazalstaten" (Wils, 1985, p. 23). In de Duitse leidinggevende kringen gingen er ook stemmen op voor de volledige annexatie van België of een splitsing waarbij Vlaanderen deel zou worden van Nederland, dat op zijn beurt deel zou gaan uitmaken van het Duitse keizerrijk. De voornaamste actiepunten waren het beschermen van de Vlaamse taal, het vervlaamsen van de Gentse universiteit en het scheppen van een band tussen Vlaanderen en Nederland (Wils, 1985). De band tussen Vlamingen en Walen wilde de bezetter dan weer zo veel mogelijk verzwakken (De Gueldre, 1987). De passivisten hadden als doel dergelijke invloed van de Duitse bezetter tegen te gaan door middel van hun clandestiene pers. De verzetskranten hadden een beschermende functie en moesten de bevolking behoeden voor de Duitse propaganda (Engels, 2014).

De Belgische regering ondernam weinig actie om het ontstaan van het activisme tegen te gaan. Eens de *Flamenpolitik* vanaf 1914 duidelijk aanwezig was, gaf de regering de Vlamingen geen enkele zekerheid dat ze na de oorlog gelijke rechten zouden krijgen en bracht ze ook geen veranderingen aan in het verfranste leger. Zeker binnen de frontbeweging werd daardoor toenadering gezocht tot het activisme (Wils, 1974). De Duitse *Flamenpolitik* had onder de Belgische bevolking echter lange tijd enkel succes binnen een kleine groep, aangezien de Vlaamse Beweging over het algemeen geen pan-Germanistisch gedachtegoed had (De Schaepdrijver, 1997). Tijdens de oorlog haalden de Duitsers er dan ook weinig voordeel uit, maar hun politiek was "van meet af en uitsluitend bedoeld voor *na* de oorlog" (Wils, 1985, p. 29).

Het activisme zonderde Vlaanderen dus niet enkel af van België, maar het verbrak ook banden binnen de Vlaamsgezindheid zelf. De afstand tussen activisme en passivisme viel niet te overbruggen. Lodewijk Dosfel, een bekend en gerespecteerd figuur binnen de Vlaamse Beweging, werd door de passivisten uitgestoten vanwege zijn activistische houding. Een open brief van januari

1917 aan Dosfel in *De Vlaamsche Wachter*, een clandestiene, passivistische verzetskrant, illustreert de complexe spanning die bestond tussen beide groepen (De Schaepdrijver, 1997):

Bitter was het ‘te moeten scheiden van een vriend, zoals gij waart ... Uitgerenkend hem nu in het andere kamp te moeten zien – dat was wel het ergste wat ’s lands overweldiger had aangericht: ‘want ook DIT is ten slotte ZIJN werk.’ (De Schaepdrijver, 1997, p. 255)

De passivisten bleven hun patriottisme benadrukken en verzetten zich tegen het activisme en de bezetter, onder andere door het publiceren van clandestiene verzetskranten. Het activisme ontwikkelde zich evenwel verder tijdens de oorlog, ondanks het weerwerk van de passivisten. Op 24 oktober 1916 openden de Duitsers een Vlaamse Hogeschool te Gent (De Schaepdrijver, 1997), en in februari 1917 werden uit de groep activisten mensen geselecteerd voor het oprichten van een Raad van Vlaanderen, die alles zou doen wat de Duitsers bevalen (Wils, 1985). De groep bestond uit vijftig activisten die zichzelf in het geheim uitriepen tot de Raad van Vlaanderen, een officieuze en “... collaborerende Vlaamse ‘overheid’” (De Schaepdrijver, 1997, p. 277).

Clandestiene verzetskranten

In België bestonden tijdens de Eerste Wereldoorlog zo’n 77 clandestiene bladen, nergens anders in Europa was de verzetspers zo geconcentreerd. De clandestiene pers had eerst en vooral een beschermende functie en wilde de bevolking behoeden voor de Duitse propaganda (Engels, 2014). Daarnaast wilden de Belgen via de verzetskranten hun nationale onafhankelijkheid en hun liberaal gedachtegoed benadrukken (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013).

Het grootste deel van de verzetskranten die binnen bezet België werden geproduceerd waren Franstalig. 86,27% van de kranten zou in het Frans geschreven zijn, tegenover 13,73% in het Nederlands (Hirsch, 2006). Een verklaring hiervoor is dat de Belgische bourgeoisie en de geestelijken (die erg actief waren in het verspreiden van clandestiene pers) in die tijd Frans spraken. Het was een slimme zet in het Frans te schrijven, omdat die taal toen meer wijdverspreid werd gebruikt en de ideeën in de kranten daardoor bij een groter publiek terecht kwamen (Hirsch, 2006). Een andere verklaring is dat het leger meer tijd had om soldaten in Vlaanderen te mobiliseren en zij zich in de gevechtzone niet konden inzetten voor het verzet. “Bovendien werd zowel Oost- als West-Vlaanderen onder het statuut van *Etappengebied* geplaatst. In die bezette gebieden ... moest de burgerbevolking haar verplaatsingen tot het strikte minimum beperken en was het toezicht door de Duitse contraspionage uitermate efficiënt” (Engels, 2014, p. 8).

Het doel van de clandestiene pers was, zoals reeds vermeld, het moreel ondersteunen van de bevolking en het aanwakkeren van patriotisme (Massart, 1918). De lezers werden aangemoedigd om geduldig te blijven en niet op te geven, ongeduld was onpatriottisch. De leugenachtigheid van de Duitsers werd ook vaak benadrukt (De Schaepdrijver & Debruyne, 2013). De verzetskranten wilden “[t]egenover de leugenachtige propaganda van de Duitsers ... een pers stellen die de door de vijand verspreide leugens, de valse nieuwsberichten en de laster kon ontmaskeren en objectief zou schrijven over de geallieerde successen” (Engels, 2014, p. 128).

De Vlaamse, passivistische verzetskranten besteedden, naast het propageren van hun patriotisch standpunt, veel aandacht aan hun strijd tegen de activisten en de bezetter. Dit was bijvoorbeeld ook het geval voor *De Vrije Stem* en de *Droogstoppelbrochures*, twee erg bekende passivistische kranten, uitgegeven door Jozef Buerbaum in Antwerpen. Buerbaum toonde in *de Vrije Stem* meteen een sterke afkeer tegen het activisme. In de *Droogstoppelbrochures* schonk hij ook aandacht aan de schending van de Belgische neutraliteit en het gewelddadig optreden van de Duitsers:

De Duitse heersers moeten het zwaar ontgelden, evenals hun collaborateurs op het thuisfront. Hoewel Buerbaum enig begrip toont voor de ‘Vlaamse kwestie’ ... En zoals aan Franstalige zijde de illegale *La Libre Belgique* symbool stond voor de onverwoestbare vrijheidsdrang der Belgen, zo mag Buerbaum ... als de Vlaamse exponent van het strijdbare Vlaamse volk gezien worden. (Mertens, 2008, p. 10)

Na deze historische uiteenzetting die de context schetst waarbinnen de passivistische verzetskranten werden gepubliceerd, kan worden overgegaan naar een bespreking van de methodologie.

METHODOLOGIE

Corpus

Het corpus werd samengesteld uit de Vlaamse verzetskranten gepubliceerd tijdens de Eerste Wereldoorlog, die nog beschikbaar zijn in het archief van The Belgian War Press. In dat archief, een initiatief van CEGESOMA³, zijn alle nog bestaande edities van Belgische clandestiene kranten uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog verzameld en gedigitaliseerd. De tabel hieronder geeft een overzicht van de Vlaamse verzetskranten uit de Eerste Wereldoorlog voorhanden in het archief.

³ CEGESOMA staat voor het ‘Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij’. (http://www.cegesoma.be/cms/index_nl.php)

Tabel 1: Overzicht van het corpus

Krant	Plaats	Periode	Aantal	Blz/krant
<i>Droogstoppelbrochure</i>	Antwerpen	01/'15 – 08/'16	28	16
<i>De Patriot</i>	Gent	07/'15	1	4
<i>De Vrije Stem</i>	Antwerpen	08/'15 – '18	93	8
<i>Het Nachtluchtje</i>	Brussel	'15	8	4
<i>De Vlaamsche Leeuw</i>	Brussel	02/'16 – 11/'18	22	4
<i>De Vlaamsche Wachter</i>	Antwerpen	01/'17 – 11/'18	30	4

In dit onderzoek werd ervoor gekozen te focussen op Nederlandstalige, Vlaamse verzetskranten, omdat bestaand onderzoek meestal de aandacht richt op de grotere en meer bekende Franstalige kranten zoals *La Libre Belgique*. Daarnaast zorgt de complexe dynamiek binnen de Vlaamse Beweging ervoor, dat de passivistische kranten interessant materiaal zijn om het fluïde karakter van identiteitsnavigatie te illustreren. Bij dit onderzoek is het evenwel niet mogelijk een alomvattende analyse te maken, aangezien veel van het oorspronkelijke materiaal niet meer bestaat. Daarom wordt gewerkt met al het materiaal dat wel werd overgeleverd, om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen.

Uit het corpus werd per krant een enkelvoudige toevalssteekproef genomen, wat geen probleem hoeft te vormen voor de representativiteit, aangezien een inspectie van het corpus een erg grote inhoudelijke, ideologische homogeniteit aantoonde. Uit het corpus werd dus een random sample gehaald. Op voorhand werd geen samplegrootte gekozen. In plaats daarvan werd het materiaal geanalyseerd tot er saturatie optrad in de observaties, oftewel, wanneer er geen nieuwe observaties meer optraden, maar de observaties elkaar steeds opnieuw bevestigden. De kranten werden met behulp van Membership Categorization Analysis onderzocht, wat hieronder wordt toegelicht.

Membership Categorization Analysis

Membership Categorization Analysis werd oorspronkelijk ontwikkeld om het gebruik van categorieën in interacties te analyseren. De methode wordt ondertussen evenals beschouwd als een geschikte methode voor het analyseren van geschreven data, zo ook de geschreven pers (zie bijvoorbeeld Fitzgerald, 2015; Stokoe & Attenborough, 2015). Het concept werd sterk beïnvloed door het werk van Sacks (bijvoorbeeld Sacks, 1972, 1979, 1992) waarin hij *categorization* omschrijft als de manier waarop individuen het leven en de wereld rond zich begrijpen. Een van Sacks's (1992) bekendste colleges, *The baby cried. The mommy picked it up* ('De baby huilde, de moeder pakte hem op), is een voorbeeld van hoe categorieën functioneren. Sacks legt uit dat de catego-

rieën “moeder” en “kind” verenigd zijn onder de gemeenschappelijke noemer “familie”. Om die reden begrijpen we dat de moeder de baby oppakt, aangezien leden van een bepaalde categorie geassocieerd worden met een specifieke set morele rechten en plichten. In dit voorbeeld wordt van de “moeder” verwacht dat ze zorgt voor het “kind”. Als de acties van een individu te veel afwijken van de verwachtingen die verbonden zijn aan hun *category memberships*, kunnen ze terechtgewezen worden door anderen (zie Richards, 2006).

Membership Categorization Analysis heeft echter kritiek gekregen, omdat het in de analyse te veel gebruik zou maken van categorieën als sets van vooraf bestaande en vastgelegde kennis (bijvoorbeeld Schegloff, 2007). Zo kunnen de a-priorische koppelingen tussen categorieën en categoriegebonden kenmerken en activiteiten alleen beschouwd worden als claims en niet als bevindingen, aangezien dergelijke beweringen niet altijd stoelen op wat er precies in de data naar boven komt. MCA wordt dus soms een te essentialistisch perspectief verweten. Als alternatief stellen sommige onderzoekers voor (bijvoorbeeld Housley & Fitzgerald, 2002; Jayyusi, 1984; Lepper, 2000; Stokoe, 2012) dat analyses moeten aantonen hoe interactanten zich verhouden tegenover de categorieën die worden aangehaald en relevant gemaakt in het gesprek. Categorieën moeten dus niet worden geanalyseerd als entiteiten die prediscursief bestaan, maar als prestaties die worden bereikt door de leden binnen een categorie, wat in overeenstemming is met de sociaal-constructionistische kijk op identiteit en groepslidmaatschap. Binnen deze visie zijn categorieën, evenals de rechten en verplichtingen die ermee verbonden zijn, zowel indexicaal als discursief van aard (Jayyusi, 1984). Als zodanig kunnen categorieën enerzijds verwijzen naar bepaalde *category-bound features*, maar anderzijds kan de vermelding van bepaalde kenmerken dus ook een zekere categorie aanduiden.

De set-up van sociale categorieën ten opzichte van elkaar wordt verwacht een belangrijke rol te spelen bij de identiteitsnavigatie in de onderzochte kranten vanwege hun propagandistisch karakter. In oorlogstijd laat ideologie zich immers sterk voelen, wat vaak wordt gerepresenteerd door het ideologisch vierkant. Het ideologisch vierkant voorspelt dat buitenstaanders negatief zullen worden beschreven, terwijl de eigen groep positief wordt beschreven (Richardson, 2007; Van Dijk, 1999). De kritiek op *Membership Categorization Analysis* moet hierbij echter in het achterhoofd worden gehouden, zodat de categorieën niet worden overgeïnterpreteerd, en geen pre-discursieve conclusies worden getrokken. Ik tracht dit te voorkomen door een interactionele sociolinguïstische narratieve aanpak te gebruiken (De Fina & Georgakopoulou, 2012) die zich richt op de micro-discursieve kenmerken in de data, zoals bijvoorbeeld de agentiviteit van de verschillende groepen en subjecten (zie Conboy, 2007; Lams, 2010), om zo uit te pluizen hoe sociale categorieën en hun kenmerken worden genegotieerd. In het bijzonder volgt dit artikel de lijn van

voorgaande studies (bijvoorbeeld Leudar, Marsland, & Nekvapil, 2004; Stocke, 2012) door specifiek aandacht te besteden aan het gebruik van voornaamwoorden als startpunt voor de analyse. In het bijzonder worden “wij” en “zij” geanalyseerd als *membership categories* die worden afgebakend door de sociale en morele kenmerken van, in dit geval, de schrijvers van de kranten zelf, en hun tegenstanders, aangezien “wij” en “zij” “de meest algemene categorieën [zijn] die leden tot hun beschikking hebben bij het doen van alledaagse sociologie” (Leudar et al., 2004, p. 245). Voornaamwoorden verbinden, vanwege hun indexicale aard, taal met een bepaalde spreker of schrijver in een bepaalde (sociale) context, (De Fina, Schiffrin, & Bamberg, 2006), terwijl ze ook het potentieel hebben het vluchtige karakter van identiteitsnavigatie te vatten dankzij de grote verscheidenheid aan referenten waarvoor ze kunnen gebruikt worden (Van De Mierop, 2006).

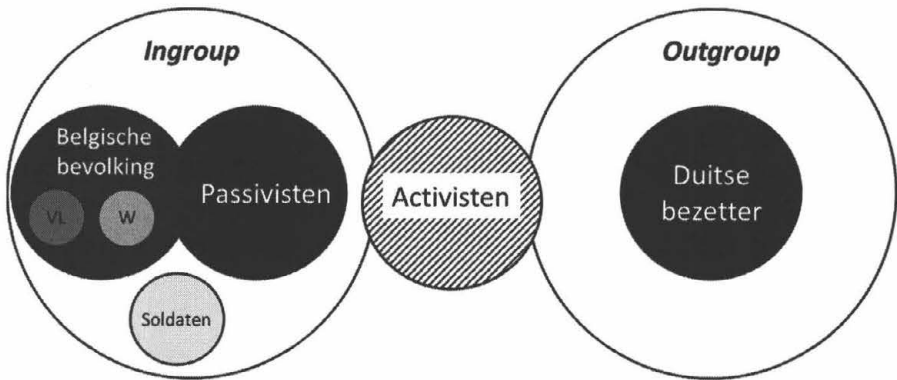
MICRO-DISCURSIEVE ANALYSE

In onderstaande analyse wordt het dynamisch⁴ en complexe karakter van de *category memberships* in de passivistische kranten onder de loep genomen. De analyse illustreert dat het niet altijd evident is aan te tonen welke individuen tot de *in-* en *outgroup* behoren. Zo horen de passivisten meestal duidelijk tot de *ingroup* en de Duitse bezetter tot de *outgroup*, maar los daarvan is nog veel meer nuance aan te brengen binnen de groepen. Speciale aandacht gaat uit naar de activisten, aangezien zij zich in een uiterst gecompliceerde plek tussen de *in-* en *outgroup* bevinden en er tegelijkertijd deels mee overlappen. De activisten vormen dus een goed voorbeeld van het moeilijk vatbare karakter van identiteitsconstructie. Een overzicht van de *membership categories* die aan bod zullen komen in de bespreking, wordt hieronder gegeven in Figuur 1.

De *ingroup*, waar de passivisten altijd deel bleken van uit te maken, wordt typisch positief voorgesteld, en geïdentificeerd als een agentieve, patriottische groep die strijdt voor de eigen rechten. Die identiteit wordt deels bereikt door het contrast met de activisten, zoals in fragmenten (1) en (2):

- (1) Nog eens wil ik vaststellen waarom wij ... het activisme zullen bestrijden met al de eerlijke middelen waarover wij beschikken. (*De Vlaamsche Leeuw*, 06/1918)
- (2) We hebben, in zekeren zin, de activisten schaduwtrouw gevolgd ... als bevechters van hun langsom walgelijker daden. (*De Vlaamsche wachter*, 11/1918)

⁴ Het begrip ‘dynamiek’ wordt in dit artikel gehanteerd om te refereren naar het meervoudige en steeds veranderlijke karakter van identiteit binnen de bestudeerde WO I-context. ‘Dynamiek’ verwijst hier dus niet naar wijzigingen in identiteit over een ruimere tijdsperiode heen.

**Figuur 1: Membership Categories in de passivistische verzetskranten:
Hoe donkerder de subgroep, hoe nauwer de band met respectievelijk de
in- of outgroup**

In (1) en (2) ligt de nadruk op het bestrijden van de activisten. In deze fragmenten is de *ingroup* dus niet erg complex samengesteld, maar omvat enkel de groep passivisten, aangezien zij historisch de bevechters van het activisme waren. De passivisten omschrijven zichzelf als een agentief subject dat de activisten zal ‘bestrijden’ en de activisten heeft ‘gevolgd’ als hun ‘bevechters’. Op die manier kennen ze zichzelf een identiteit toe als actieve strijders, die vechten voor de overtuigingen van de *ingroup*. Daarnaast stellen ze zichzelf in een positief daglicht. Ze gebruiken immers ‘eerlijke middelen’ in fragment (1). In fragment (2) staan ze lijnrecht tegenover de activisten, die op dat punt duidelijk tot de *outgroup* horen. Het voornaamwoord ‘hun’ bij ‘langsom walgelijker daden’, maakt namelijk duidelijk dat activiteiten die sterk worden afgekeurd enkel met de activisten en niet met de *ingroup* worden geassocieerd.

De passivisten worden, zoals reeds vermeld, typisch voorgesteld als behorend tot de *ingroup*, wat vaak blijkt uit voornaamwoorden als ‘wij’ en ‘ons’, die doorheen het corpus erg veel gebruikt worden, zo ook in voorbeeld (3), de leuze die telkens in de hoofding van de passivistische krant *De Vlaamsche Leeuw* stond:

- (3) In deze tijden van rouw en beproeving, scharen wij ons, Vlamingen, samen met onze Waalsche broeders rond onze BELGISCHE DRIEKLEUR en deelen met hen, dezelfde nood en dezelfde gevaren. Wij zijn overtuigd dat, wanneer de eindzegepraal zal behaald zijn, wij samen ook, dezelfde rechten zullen deelen.

Aan het begin van het fragment wordt de *ingroup* aangeduid door het gebruik van de voornaamwoorden ‘wij’ en ‘ons’. Toch komt de complexiteit van de *group memberships* hier duidelijker aan de oppervlakte. ‘Wij’ en ‘ons’ worden

immers gelijk gesteld met ‘Vlamingen’, waardoor die hier ook deel worden van de *ingroup*. Verder onderstreept het bezittelijke voornaamwoord ‘onze’ bij de ‘belgische driekleur’, een typisch patriottisch symbool, het patriottisme als een *category-bound feature* van de *ingroup*. Dat patriottisme zorgt er eveneens voor dat de *ingroup* niet altijd exclusief voor de passivisten is voorbehouden. De passivisten eisen de Belgische vlag op, maar affiliëren zich hierdoor tegelijkertijd met ‘onze Waalsche broeders.’ Passivisten, Vlamingen en Walen worden in dit fragment dus als subgroepen verenigd binnen de *ingroup*.

Een gelijkaardige observatie kunnen we maken over de leuze van de verzetskrant *De Vrije Stem* in (4):

- (4) Onze welgemeende leuze is:
 Noch Vlaming, noch Waal, maar Belg!
 En eeuwig trouw aan ons Vorstenhuis!

Patriottisme wordt opnieuw aangeduid als een *category-bound feature* van de *ingroup* door de bezittelijke voornaamwoorden ‘onze’ en ‘ons’ bij respectievelijk een patriottische leuze, en het ‘Vorstenhuis’, een patriottisch symbool. Bovendien geven ze aan ‘trouw’ te zijn aan dat vorstenhuis, wat wordt versterkt met de *Extreme Case Formulation* (Pomerantz, 1986) ‘eeuwig’. Verder valt op dat in de leuze, de subgroepen ‘Vlaming’ of ‘Waal’ worden aangehaald, en onder de gezamenlijke noemer ‘Belg’ deel uitmaken van de *ingroup*. De gelijkenissen van de subgroepen binnen de *ingroup* worden hier dus naar de voorgrond geschoven en hun verschillen naar de achtergrond. Het is een typisch verschijnsel dat leden uit eenzelfde *ingroup*, uit een drang naar zekerheid, de gelijkenissen tussen de verschillende leden zullen benadrukken en soms overdrijven (Abrams & Hogg, 1990).

Onderstaande voorbeelden (5), (6) en (7), brengen nog een bijkomende dimensie aan binnen de *ingroup*:

- (5) onze moedige jongens (*Het nachlichtje*, 1915)
 (6) heldenzonen (*De Vlaamsche leeuw*, 11/1918)
 (7) onze broeders (*De Vlaamsche leeuw*, 04/1917)

(5), (6) en (7) zijn typische voorbeelden van hoe naar de Belgische soldaten wordt verwezen in de passivistische kranten. Opnieuw worden voornaamwoorden gebruikt, ‘onze’ in (5) en (7), om duidelijk te maken dat de soldaten eveneens een plek krijgen binnen de *ingroup*. Op zich is het niet verrassend dat de soldaten worden opgenomen in een groep die als belangrijkste *category-bound feature* het patriottisme heeft. Deze band wordt vaak sterk uitgedrukt door een familiaal verband aan te duiden tussen de soldaten en de *ingroup*, ‘zonen’ in (6) en ‘broeders’ in (7). Een militaire context leent zich in het bijzonder tot het ontstaan van dergelijke nauwe ‘familiebanden’ tussen

verschillende leden binnen een categorie. Het aanduiden van andere leden als familie, “moedigt groepsleden aan om een hechte groep op te bouwen en er mee te versmelten” (Swan, Jetten, Gomez, Whitehouse, & Bastian, 2012, p. 449). Verderop in de analyse zal duidelijk worden dat dergelijke familiale banden wel vaker terugkomen in de kranten om affiliaties tussen verschillende groepen aan te duiden.

Tot dusver heeft de analyse aangetoond dat de *ingroup* op zich al uit een complexe combinatie subgroepen bestaat, waartussen de verhoudingen steeds in beweging zijn. Doorheen het corpus is het echter duidelijk geworden dat de subgroep van de passivisten de meest prominente plaats inneemt en steevast in de *ingroup* zit, wat in voorbeeld (8) nogmaals duidelijk wordt:

- (8) het Vlaamsche volk blijft ons standpunt getrouw (*De Vlaamsche leeuw*, 06/1918)

In (8) maakt ‘het Vlaamsche volk’, een subgroep die regelmatig tot de *ingroup* behoort, niet even sterk deel uit van de *ingroup* als dat voor de passivisten het geval is. De Vlamingen gaan wel akkoord met het standpunt van de passivisten, waardoor sterke affiliatie ontstaat, maar uiteindelijk behoort het standpunt van de *ingroup* toe aan ‘ons’, ofwel de passivisten. Gezien de passivisten het patriottisme als hun meest kenmerkende eigenschap hadden, wat ook het geval is voor de *ingroup*, en ze de uitgevers van de bestudeerde kranten waren, is dit natuurlijk niet geheel verrassend.

Als we terug naar de groep activisten kijken, wordt snel duidelijk dat zij ook een meer genuanceerde plek moeten krijgen, en niet volledig tot de *outgroup* behoren, zoals het geval was in de analyse bij voorbeelden (1) en (2). Uit de beschrijvingen over hen blijkt immers vaak dat ze ook een link hebben met de *ingroup*, bijvoorbeeld:

- (5) Vlaamsch-Duitsche kiekens (*Droogstoppelbrochure*, n.d.)
 (6) valsche broeders (*De Vlaamsche leeuw*, 04/1917)
 (7) landverrader (*De vrije stem*, 1916)

In voorbeeld (5) worden de activisten omschreven als zijnde zowel Vlaams als Duits, waardoor hun complexe plek tussen *in-* en *outgroup* duidelijk wordt. In voorbeelden (6) en (7) hebben de activisten duidelijk een getroebleerde link met de *ingroup*. De term ‘Broeders’ categoriseert hen als passivisten, Vlamingen of beiden, maar ‘valsche’ verbreekt die band (gedeeltelijk). In het geval van ‘landverrader’ gebeurt eenzelfde iets. De activisten zijn lid van de groep Belgen, maar verraden hun eigen groep, waardoor de band opnieuw wordt verstoord.

Als naar de gebruikte voornaamwoorden in het corpus wordt gekeken, lijken de activisten op het eerste zicht buiten de *ingroup* te vallen. De eerder ver-

meldde termen die familiale verwantschap uitdrukken, compliceren deze observatie, zoals in de onderstaande voorbeelden:

- (8) raaskallen tegen onze Regeering, tegen onze bondgenooten en onze afwezige Vlaamsche leiders; en enkelen verklikken hier hunnen Vlaamsche broeders (*De Vlaamsche leeuw*, 06/1918)
- (9) Thans ook verkeert België in nood en werd het door ontaarde zonen innerlijk gekwetst. (*De Vlaamsche leeuw*, 06/1918)

De voornaamwoorden ‘onze’ en ‘hun’ plaatsen respectievelijk de passivisten en activisten tegenover elkaar. Toch verwijzen de passivistische kranten naar de activisten eveneens als ‘broeders’ (in (8)) en ‘zonen’ (in (9)). Die band wordt echter telkens gedeeltelijk verbroken. In (8) ‘verklikken’ de activisten ‘hunnen Vlaamsche broeders’ en in (9) worden ze omschreven als ‘ontaarde’ zonen. Daarnaast worden de activisten ook als een agentief subject omschreven, wiens acties een negatieve impact hebben op de *ingroup*. In (8) ‘raaskallen’ ze bijvoorbeeld tegen ‘onze regering, ‘onze bondgenooten’ en ‘onze afwezige Vlaamsche leiders’. In (9) wordt België, oftewel de patriottische *ingroup*, ‘innerlijk gekwetst’ door hen.

Een gelijkaardige band wordt ook beschreven tussen de activisten en de Duitse bezetter, al is de affiliatie van de activisten met de *outgroup* niet even sterk als die met de *ingroup*, bijvoorbeeld:

- (10) Een afvaardiging van zeven is naar Berlijn geweest, om met den vijand te konkelfoezen en aan de biertafel te verbroederen (*De Vlaamsche wachter*, 12/1917)

In (10) verwijst de term ‘verbroederen’ opnieuw naar een zekere familiale verwantschap. In dit geval is deze verwantschap echter aan het ontstaan tussen de activisten en de *outgroup*, terwijl die band al bestond tussen de activisten en de *ingroup*, maar verstoord is geraakt. Toch worden de activisten niet tot *outgroup* gerekend. Ze ‘konnelfoezen’ met de ‘vijand’, affiliëren zich ermee, maar *zijn* de ‘vijand’ niet. Andermaal wordt dus de indruk gewekt dat de band tussen de activisten en de Duitse bezetter steeds sterker wordt, terwijl de broederlijke band die ze met de Belgen hebben, zoals in (8) en (9), zwakker wordt.

De complexe positie van de activisten tussen *in-* en *outgroup* wordt nog duidelijker, wanneer deze wordt vergeleken met die van de Duitse bezetter, aangezien deze laatsten zich duidelijk volledig in de *outgroup* bevinden, bijvoorbeeld:

- (11) onze verdrukkers (*Het nachtlichtje*, 1915)
- (12) onzen machtigen vijand (*De Vlaamsche leeuw*, 04/1916)
- (13) vreemd gebroed (*De Vlaamsche leeuw*, 06/1918)

In voorbeelden (11), (12) en (13) wordt de Duitse bezetter aangeduid met termen als ‘verdrukkers’, ‘vijand’ en ‘gebroed’, die hen erg negatief, en als antagonisten omschrijven. Door het bezittelijk voornaamwoord ‘onze’ worden ze meer specifiek als antagonisten van de *ingroup* aangeduid, waardoor ze zich duidelijk in de tegengestelde groep, de *outgroup*, bevinden. Hun plek binnen de *outgroup* wordt eveneens benadrukt door hen te categoriseren als ‘vreemd’. De *membership categorization* van de Duitse bezetter in de *outgroup* is dus veel minder ambigu en complex dan in het geval van de activisten, en ook erg typisch, aangezien *outgroups* over het algemeen negatief en afkeurend worden gestereotypeerd door *ingroups* (Tajfel, 1982). En hoewel de beschrijvingen over de activisten een negatieve connotatie hebben, valt op dat ze minder hard zijn dan die over de Duitsers.

De Duitse bezetter wordt daarentegen een identiteit toegekend als onredelijke en gevaarlijke vijand, bijvoorbeeld:

- (14) Viel het ellendig ras van over den Rijn niet op 'n schurkachtige manier ons lief en welvarend landje binnen, en gaan zij er niet methodisch voort ons volk te verdrukken en te sarren? (*De patriot*, 07/1916)

De Duitse bezetter blijkt een agentief subject te zijn bij werkwoorden als ‘binnenvallen’, ‘verdrukken’ en ‘sarren’, wat bijdraagt aan het ontstaan van deze identiteit. Daarnaast worden de *in-* en *outgroup* opnieuw tegenover elkaar geplaatst door het gebruik van voornaamwoorden ‘ons’ en ‘zij’. Het contrast tussen de twee wordt verder ook in stand gehouden door de contrasterende *category-bound features*, ‘ellendig’ en ‘schurkachtig’ voor de *outgroup*, tegenover ‘lief’ en ‘welvarend’ voor de *ingroup*.

De positie van de activisten, is in vergelijking, complexer, gaat door een constant en dynamisch proces van verandering, en wordt andermaal samengevat in de onderstaande voorbeelden:

- (15) Menschen die een houding aan den dag leggen alsof ze niet meer tot onze nationaliteit behoren, ... hun schoenzolen afvagen op het vlag onzer Belgische nationaliteit. (*De vrije stem*, 1916)
- (16) specifiek kenmerk van het activisme was, zijn meedoen met den vijand ... Uit al hun daden, buiten hun heulen met den vijand, bleek een volslagen gemis aan kennis ... van de Vlaamsche volksziel. (*De Vlaamsche wachter*, 11/1918)
- (17) Dat het programma van den rijkskanselier hetzelfde is als dit van ‘Het Vlaamsche Nieuws’, daarover zal iedereen het wel eens zijn, want het bewijst afdoende dat ze allebei *Duitsch* zijn. ... Er moet dus niet gevreesd worden dat Luc ooit aan overtollig patriotisme sterven zal. (*Droogstop-pelbrochure*, n.d.)

In (15) valt opnieuw het gebruik van de voornaamwoorden op. Naar de activisten wordt verwezen als ‘ze,’ niet ‘we.’ Ze zijn daarnaast het agentieve sub-

ject bij 'afvagen,' en kiezen er actief voor afstand te nemen van de *ingroup*. Het is namelijk duidelijk dat de 'vlag onze Belgische nationaliteit' symbool staat voor het patriottisme, dat van de *ingroup* is, terwijl de 'schoenzolen' van 'hun', de activisten, zijn. De activisten blijven evenwel door hun nationaliteit enige affiliatie met de *ingroup* behouden, ze zijn hun nationaliteit namelijk niet kwijt, dat lijkt enkel 'alsof' zo. Voorbeeld (16) omschrijft de activisten als een agentief subject dat 'meedoet' en 'heult' met 'den vijand'. De activisten kiezen er dus ook actief voor een band met de vijandelijke *outgroup* te onderhouden, al *zijn* ze zelf de 'vijand' niet. De activisten worden dus niet tot de *outgroup* gerekend. Hun daden wijzen daarnaast op 'een volslagen gemis aan kennis ... van de Vlaamsche volksziel', wat wijst op een zwakke affiliatie met de *ingroup*. Voorbeeld (17) gaat een stap verder, de band tussen de *ingroup* en 'Het Vlaamsche Nieuws', een activistische krant, lijkt namelijk volledig afwezig. De krant wordt omschreven als zijnde even 'Duitsch' als de 'rijkskanselier'. Over 'Luc', een activistische journalist, wordt geschreven dat hij niet zal sterven aan 'overtollig patriottisme'. Hij wordt dus als niet-patriottische Belg omschreven, en buiten de *ingroup* geplaatst, aangezien hij hun belangrijkste *category-bound feature* niet met hen deelt.

Fragmenten (15), (16) en (17) tonen nogmaals aan dat identiteitsnavigatie een dynamisch proces is, dat geen finale vorm aanneemt. Binnen dit corpus is dit voor alle groepen, maar vooral voor de groep activisten erg duidelijk. De activisten leunen soms dichter aan bij enerzijds de *ingroup* of anderzijds de *outgroup*, maar behoren nooit volledig tot een van beide.

CONCLUSIE

De analyse van de kranten bevestigt dat duidelijk afgelijnde, onveranderlijke *membership categories* niet de norm zijn wanneer het gaat over identiteitsnavigatie. Een *in-* en *outgroup* waren makkelijk aan te duiden in de data. Tegengestelde groepen zijn niet onverwacht in dergelijke kranten met een erg ideologische inhoud, geschreven binnen een oorlogscontext. Toch bevonden zowel de *in-* als de *outgroup* zich nooit in een compleet stabiele, eenduidige toestand.

De *ingroup* bleek als vaste kern de passivisten te bevatten. Gezien zij de uitgevers waren van de kranten, is dit niet geheel verrassend. Ze verlenen ook hun belangrijkste uitgangspunt, het patriottisme, als voornaamste *category-bound feature* aan de *ingroup*. De groep Vlamingen werd eveneens vaak opgenomen in de *ingroup*, en de groep Walen soms ook, iets wat verklaard kan worden door het kenmerkende patriottisme van de *ingroup*. Bij uitbreiding werd ook soms naar de Belgische soldaten verwezen als deel van de *ingroup*. De passivisten vormden echter de vaste kern waar andere groepen zich mee

konden affiliëren door hun (veronderstelde) overeenstemmen met de passivistische gedachte.

De *outgroup* was standvastiger en bevatte minder nuance. De Duitse bezetter vormde duidelijk de vaste kern van deze groep, en werd geïdentificeerd als een gevaarlijke vijand van de *ingroup*.

De activisten tenslotte, vormden de duidelijkste illustratie van de complexiteit en fluiditeit van identiteitsnavigatie. In alle kranten namen zij een plek in tussen de *in-* en de *outgroup*. Als Vlamingen hebben ze een band met de *ingroup*, maar door hun gebrek aan patriottisme wordt deze band gedeeltelijk verbroken. Daarnaast zorgt hun samenwerken met de Duitse bezetter voor een band met de *outgroup*. Hiermee bekleeden de activisten een positie tussen de twee voornaamste *membership categories*, welke bleef schommelen en nooit volledig doorsloeg naar een van beide kanten.

Al deze verschillende verbanden, tegenstellingen en affiliaties werden vaak tot stand gebracht door het gebruik van voornaamwoorden 'wij' en 'zij'. Deze voornaamwoorden werden afgelijnd door de *category-bound features* van de respectievelijke groepen waarnaar werd gerefereerd. Het veelvuldige gebruik in de onderzochte data van voornaamwoorden als algemene categorieën, welke makkelijk kunnen evolueren en *category-bound features* kunnen opnemen en loslaten, draagt ertoe bij dat de kranten een uitstekend voorbeeld vormen van het complexe en steeds veranderende karakter van identiteitsnavigatie.

BIBLIOGRAFIE

- Abrams, D., & Hogg, M. A. (1990). An introduction to the social identity approach. In D. Abrams & M. A. Hogg (Eds.), *Social identity theory: Constructive and critical advances* (pp. 1-9). New York: Harvester Wheatsheaf.
- Conboy, M. (2007). *The Language of the News*. London: Routledge.
- De Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2012). *Analyzing Narrative: Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Fina, A., Schiffrin, D., & Bamberg, M. G. W. (2006). *Discourse and identity*. Cambridge: Cambridge: Cambridge university press.
- De Gueldre, A. (1987). *Kroniek van België*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij
- De Schaepdrijver, S. (1997). *De Groote Oorlog: Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Antwerpen: Atlas.
- De Schaepdrijver, S., & Debruyne, E. (2013). Sursum Corda: The underground press in occupied Belgium, 1914-1918. *First World War Studies*, 4(1), 23-38.
- Engels, E. (2014). *In de rug van de Duitsers. Het verzet tijdens WO I in België, Luxemburg en Noord-Frankrijk*. Tiel: Lannoo.
- Fitzgerald, R. (2015). Membership Categorization Analysis. In K. Tracy, C. Ilie, & T. Sandel (Eds.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction* (pp. 1-11). London: John Wiley & Sons.

- Hall, S. (1996). Introduction: Who needs 'Identity'? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of Cultural Identity* (pp. 1-17). London: Sage Publications.
- Hirsch, F. (2006). *Les "soldats de la plume": La presse clandestine en Belgique occupée pendant la Première Guerre Mondiale*. (MA), Université Catholique de Louvain.
- Housley, W., & Fitzgerald, R. (2002). Identity, categorization and sequential organization: the sequential and categorial flow of identity in a radio phone-in. *Discourse & Society*, 13(5), 579-602.
- Jayyusi, L. (1984). *Categorization and the moral order*. London: Routledge.
- Kroskrity, P. (2000). Identity. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9(1-2), 111-114.
- Lams, L. (2010). Reconnecting theories of language pragmatics and critiques on logocentric methodological approaches to media discourse analysis. *The Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, 7, 94-110.
- Lepper, G. (2000). *Categories in text and talk. A practical introduction to categorization analysis*. London: Sage publications.
- Leudar, I., Marsland, V., & Nekvapil, J. (2004). On Membership Categorization: 'Us,' 'Them' and 'Doing Violence' in Political Discourse. *Discourse & Society*, 15(2-3), 243-266. doi:10.1177/0957926504041019
- Massart, J. (1918). *The secret press in Belgium*. Boston: E.P. Dutton.
- Mertens, K. (2008). *Janus Droogstoppel als Antwerpse sluikschrijver tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Balen: Studium Generale VZW.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human Studies*, 9(2), 219-229.
- Richards, K. (2006). 'Being the teacher': Identity and classroom conversation. *Applied linguistics*, 27(1), 51-77.
- Richardson, J. E. (2007). *Analysing newspapers: An approach from critical discourse analysis*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Sacks, H. (1972). An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology. In D. Sudnow (Ed.), *Studies in Social Interaction* (pp. 31-74). New York: The Free Press.
- Sacks, H. (1979). Hotrodder: A revolutionary category. In G. Psathas (Ed.), *Everyday language: Studies in ethnomethodology* (pp. 7-14). New York: Irvington Publishers.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation* (Vol. 1 & 2). Oxford: Basil Blackwell.
- Schegloff, E. (2007). Categories in action: person-reference and membership categorization. *Discourse Studies*, 9(4), 433-461.
- Stokoe, E. (2012). Moving forward with membership categorization analysis: Methods for systematic analysis. *Discourse Studies*, 14(3), 277-303.
- Stokoe, E., & Attenborough, F. (2015). Prospective and Retrospective Categorisation: Category Proffers and Inferences in Social Interaction and Rolling News Media. In R. Fitzgerald & W. Housley (Eds.), *Advances in Membership Categorisation Analysis* (pp. 51-70). New York: Sage.

- Swan, W. B., Jetten, J., Gomez, A., Whitehouse, H., & Bastian, B. (2012). When group membership gets personal: A theory of identity fusion. *Psychological Review*, 119(3), 441-456.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups & Social Categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual review of psychology*, 33, 1-39.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In S. Worchel & W. G. Austen (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33-47). Belmont: Brooks/Cole.
- Van De Mierop, D. (2006). Identity construction in institutional speeches: The crucial role of pronouns. *Lodz papers in pragmatics*, 2, 81-103.
- Van Dijk, T. (1999). Discourse and Racism. *Discourse & Society*, 10(2), 147-148.
- Wils, L. (1974). *Flamenpolitik en Aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*. Leuven: Davidsfonds.
- Wils, L. (1985). *Honderd jaar Vlaamse Beweging II; Geschiedenis van het Davidsfonds, 1914 tot 1936*. Leuven: Davidsfonds.
- Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 63-94). London: SAGE Publications.